

EGY ORSZÁG, AMELYBEN AZ OKTATÁS-NAK ÉS AZ ISKOLÁNAK MÚLTJA IS VAN

Az oktatásról szóló szakmai párbeszédben az elmúlt évtizedekben gyakran példaként jelenik meg Finnország. A magyar nyelvű írások többségére a mindenkorai aktuális állapotokról szólnak, a mélyebb történeti visszatekintés legfeljebb az oktatáspolitikai közelműt bemutatásáig jut el. Az ilyen publikációk körültekintően és alaposan bemutatják a törvényi háchteret, és vázlatosan jellemzik az elmúlt 40–50 év finn kormányzati oktatáspolitikáját. A döntéseket övező viták és a történeti előzmények feltérképezésére csak szórványosan, olykor szinte elrejtve publikált vagy teljességgel visszhangtalan tanulmányok vállalkoznak. Alapos tanulmányok elkészültét sejthetőleg nehezítik a nyelvi korlátok: a finn nyelvű szakirodalom tanulmányozásán kívül szükséges lehet a svéd és esetenként az orosz nyelvű források feldolgozása is.

A több száz éves finn oktatás- és iskolatörténet sok szállal kapcsolódik az európai fejlődési tendenciákhoz. Az orosz, a svéd, a 20. században pedig a német hatások érvényesülése miatt a 17. századtól kezdve élénk elméleti–filozófiai gondolkodás alakult ki a nevelés és az oktatás kérdéseiről. Ebbe az eddig csupán szűk hazai szakmai közösségi előtt ismert világba enged betekintést a 2007-ben, Turkuban megjelent *Kasvatus-ja kouluky-symys Suomessa vuosisatojen saatossa* (A nevelés és az iskola kérdései Finnországban a jelenben és az elmúlt évszázadokban) című kötet.

A vaskos könyv huszonhat tanulmány füzérből áll. A mű egyik eredménye a finnországi oktatást és iskolai nevelést érintő, történelmi korszakokat átvilő diskurzusok bemutatása az 1500-as évektől kezdve napjainkig. Megismerkedhetünk a társadalmi és egyéneket érintő nevelési problematikákkal, azok lehetséges megoldási formáival, a társadalmi és kulturális háttér tényezőkkel. A kötet másik erénye, hogy az olvasó áttekintő képet kaphat a finn iskolarendszer és a nevelésről való gondolkodás történetéről, és ez jelentős segítséget ad a mai jelenségek és a lehetséges jövőbeli átalakulások megértéséhez.

Az első rész a finn iskolával és neveléssel kapcsolatos gondolkodás kezdeteit vázolja az 1500-as évektől az 1800-as évek első feléig. A világi iskolai oktatási rendszer kialakulása, mint mindenütt Európában, Finnországban is az egyház oktató–nevelő tevékenységében gyökerezik. Az

1400-as, 1500-as években a könyvnyomtatás, valamint a lutheránus reformáció révén a finn oktatás és nevelésrendszer lassú fejlődésnek indult. Az 1600-as évektől a lutheránus egyház vette át a nép vallási és világi értelemben vett tanítását. Ebben az időben az oktatás egyházi keretek között működött, a fő tantárgy a latin, hittan és az éneklés volt.

A 17. század végén a kereszteny hagyományok megújítója a turkui püspök, *Johannes Gezelius* volt. *Methodus informandi* (1683) című munkájában fogalmazta meg a vidéki és városi iskolarendszer kiépítésének alapjait. Az oktatás fókuszában a kereszteny és az erkölcsi oktatás állt. Az oktatás irányelvét Comenius szellemében határozta meg, vagyis az oktatásnak illeszkednie kell a gyerek életkorához, fejlettségi szintjéhez. Fontosnak tartotta a barátságos létkört a túlzott fegyelem helyett, a tanulásnak szerinte elsősorban örömtök kell okoznia. Felfogásában a tanulás irányítója a belső motivációinak, melyet a tanárnak kell kialakítania és fenntartania. Elképzelése szerint minden egyházkerületnek iskolával cél-szerű rendelkeznie. Míg vidéken elsősorban a kereszteny tanok közvetítését, az írás–olvasás tanítását tartotta szükségesnek, addig a városi iskoláknak tágabb tantervet javasolt. Elképzeléseiben különleges hangsúlyt kapott az olvasás tanítása. A korszellemet jellemzi, hogy egy 1666-ban kelt művében arra szólította fel a papokat, hogy hagyjanak felazzal a gyakorlattal, hogy az olvasni nem tudókat nyilvánosan megszégyenítik.

Az 1700-as években nagyobb fordulat következett be: az oktatás irányítása fokozatosan a világi hatalom kezébe került. 1745-ben az Oktatási Bizottság a hagyományos latin és a reáliskola kombinációjára tett javaslatot, egyben felértékelődött a reál tantárgyak (természettudományi és gazdasági tárgyak) szerepe. Az iskolai nevelés célja immár a királyság jólétének szolgálata volt.

A második fejezet az 1800-as évek kezdetétől az 1921-es tankötelezettség bevezetéséig tartó korszakot mutatja be. A korszak általános jellemzője az alapfokú oktatás expandíciója. Az 1800-as évek elején, az autonómia éveiben maroknyi iskola volt csupán az egész országban: egy kétosztályos gimnázium Porvóban, egy, a turkui katedrális mellett működő iskola, 10–12 pedagógium (ma fogalmaink szerinti alsó tagozat, ahol főként olvasni tanultak a gyerekek), kevesebb, mint tíz *triviaalikoulu* (nyolc tanév alatt elvégezhető, négy évfolyamos felső tagozat). 1809-

ben Finnország az Orosz Nagyfejedelemeség része lett, ám az 1800-as évek első évtizedeiben semmilyen jelentős változás nem történt. Az 1800-as évek második felében egy új irányvonal vette kezdetét, melyben a közoktatás szükségeségének növekedése, illetve a közoktatás követelményeinek szigorítása jelent meg. Az 1820-as évektől kezdődően a nevelés és oktatás egyre szorosabban kötődik a társadalmi körülményekhez: a gazdasági élethez, társadalmi célokhoz, a társadalom nyugalmának megőrzéséhez.

Az új nevelési irányzat két jeles képviselője volt a hegelianus *Johann Snellman* és *Zachris Joachim Cleve*. Bár nézeteik között számos eltérés mutatkozott, céljuk mégis közös volt: a közoktatás megerősítése és kiszélesítése. Snellman hangsúlyozta a családi nevelés jelentőségét, valamint kritizálta az egyetemi oktatás színvonalatlanságát, mechanikusságát, ami megakadályozza a diákok önálló gondolkodásra való képességének kialakulását. Előfutára volt azon vélekedésnek, miszerint a közoktatást függetleníteni kell az egyháztól, ez a nézet az 1840-es évektől kezdődve tovább erősödött. Jóllehet már az 1820-as évektől kezdődően megjelent az igény az újításra, konkrét változás csak az 1840-es évektől kezdődően figyelhető meg, amikor is egy liberális, egységet hangsúlyozó irányzat indult el.

A különböző érdekcsoportok iskolapolitikái az egyes ideológiák köré csoporthoztak. Itt kell megemlíteni a finn közoktatás „attyát”, *Uno Cygnaeus*-t, aki hangsúlyozta a népi műveltség fontosságát, továbbá az iskola szociális és gazdasági jelentőségét. E nézet az 1890-as évek végétől az 1900-as évek elejéig erősödött. Az iskolák számának folyamatos növekedése is azt mutatta, hogy reformtervezek sorai követték egymást. Az egyháznak már esélye sem volt az iskolarendszer vezetésére, ez a feladat az 1869-ben alapított Iskolavezetési Főigazgatóságra hárult. Szintén az 1840-es évektől kezdve a tanári pálya egyre inkább függetlenedett, és önálló foglalkozássá vált, olyannyira, hogy 1856-ban az egyetemi tanárképzés már saját kandidátusai vizsgával rendelkezett. 1860-ban pedig már gyakorlóiskolák (*normaalikoulu*) egész sora állt készen arra, hogy a tanárjelöltek végezzék tanítási gyakorlatukat. Ez európai szinten is újításnak számított. 1863-ban Jyväskyläben megnyílt az első tanári szeminárium, melyet számos, tanároknak szervezett továbbképző tanfolyam követett.

A kötet második fele a 20. század oktatási-nevelési kérdéseivel foglalkozik. Ez a fejezet eltér az előzőektől abban, hogy nem kapunk rendszeres leírást az oktatási rendszer változásairól. A szerzők elsősorban a finn pedagógiai gondolkodás 20. századi főbb irányvonalaira koncentrálnak, és azokra a személyekre, akik széles körű műveltségük és kapcsolatrendszerük révén a finnországi nevelésfilozófia és a nevelésről való gondolkodás meghatározói voltak a korszakban.

Itt érdemes megemlíteni, hogy Finnországban a 20. században felerősödtek azok a korábbi évszázadokban már meglévő viták, amelyek a nevelés céljának kérdéséi körül zajlottak. Az iskolarendszer intézményrendszerének szélesedésével ezek egyre erőteljesebbé váltak, így már nem csupán elméleti jellegük voltak, hanem a közoktatás tartalmi és napi gyakorlati kérdéseit is befolyásoló tényezőkké nőttek ki magukat.

Leegyszerűsítve az oktatás és nevelés céljait érintő elképzéléseket két fő irányvonalat állapíthatunk meg. Az egyik hagyomány szerint az iskolai nevelés feladata olyan szellemi nevelés, amelynek végső célja az egyén szabadságának biztosítása: saját helyzetének értelmezésén keresztül a jobbra törekvés iránti igény felkeltése. Ennek a gondolatkörnek 19. századi követője volt a már említett Snellman, a 20. században *Erik Ahlman*, *Juho Anselmi*, *Hollo Jalmari* vagy *Edvard Salomaa*. A másik elképzelés szerint a nevelés és az oktatás célja a társadalom számára hasznos emberré nevelés, képviselői többek között *Albert Lilius*, *Aukusti Salo*. A kötet szérint ez utóbbi, különösen a második világháború után megerősödött elv uralja az elmúlt évtizedekben Finnországban a pedagógiáról való gondolkodást.

A közösség számára hasznos állampolgár nevelésének elve napjainkra gazdasági jelentéstöbbletet kapott, az oktatás célja immáron a munkaerő-piaci igények kielégítése, a munkaerő nevelése. Háttérbe szorul ebben az oktatásértelmezésben a szellemi és lelki nevelés, ráadásul a neoliberálizmus elvei szerint működtetett oktatási rendszer végső soron hátrányos a társadalomra, mert a verseny hangsúlyozásával egyéni és csoportos egoizmushoz vezet. *Jyrki Hiltzelä* a politikai törekvések jelentőségét hangsúlyozza a jelen és a jövő finn oktatási rendszerében. A kilencvenes évek elejének gazdasági nehézségei erősítették fel az oktatásban is a versenyképesség megőrzésének

gondolatát. Ennek következménye például, hogy az oktatásban részt vevők szerepe megváltozott: a tanuló már többnyire ügyfél, aki szolgáltatást vár el, a tanár pedig leginkább az oktatási környezet megtervezője, azaz a tanításban háttérbe szorul az egyénisége. Hilpelá véleménye szerint ezek a hangsúlyeltolódások egy atomizálódott, egyéni szinten pedig narcisztikus társadalom kialakulásához vezetnek, ezért a jövőben az egyéni felelősségtudatot elősegítő, a politikai jelszavaktól (globalizáció, gazdasági verseny, multikulturalizmus) független oktatási gyakorlat mellett érvel.

A kötet igen hasznos olvasmány mindenek számára, akik a finn iskolarendszer jelenbeli állapotán kívül a nevelésről való gondolkodás tendenciái iránt is érdeklődnek. Érdemes arra utalni, hogy a kötet a megszokott, kizárolag a PISA-sikerességre fókusztáló, nemzetközi Finnország-recepcióval való szembehelyezkedésként is értelmezhető. Feltűnő, hogy a kötet írásaiban nem esik szó sikerességről, a nemzetközi méréseken elérte finn eredményekről. Nem esik szó a jelenkorú oktatási rendszerről és az azt működtető törvényi háttéről sem (mindezek a finn oktatásról szóló jelenkorú írások általános téma), a hangsúly az ezeket formáló szellemi áramlatok és személyek bemutatásán van.

A kötet hiányossága, hogy alig nyújt betekintést a finn neveléstudomány újabb kori törekvéseibe, a közmúlt finn oktatáspolitika formálódását bemutató kutatások világába. A finn oktatáspolitikának a nemzetközi és nemzetek feletti szervezetekkel való viszonya az 1960-as évektől kezdve meghatározza a finn oktatáspolitika prioritásait. A nemzetközi és nemzeti hatások találkozásának pontos ismerete szorosan hozzáortozik a jelenkorú Finnország oktatási jellemzőinek értelmezéséhez.

Örömteli, hogy ismertetőnk írásának napjai-banjelenik meg a Gondolat Kiadó gondozásában *A Finnország művelődési és oktatási rendszere* című kötet. E két mű ráírányítja a figyelmet a finn oktatás múltjának vizsgálatára, és arra, hogy a neveléstörténeti kutatások eszközeinek segítségével pontosabb kép alkotható a finn oktatási jelenkorú helyzetéről.

(*Juhani Tähtinen & Simo Skinnari [eds]: Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisat-jensaatossa. Painosalam Oy, 2007, Turku. 643 p.*)

Kelemen Ivett & Gál Attila

EGYENLŐSÉG, NEM CSUPÁN AZ ISKOLÁZOTTASÁGBAN

Nagy-Britannia Nevelésfilozófiai Társasága (*Philosophy of Education Society of Great Britain, PESGB*) IMPACT néven 1999-től publikál politikai röpiratokat – mindezidáig 18-at – azzal a céllal, hogy filozófiai perspektívából közelítse az ország oktatáspolitikáját. A pamfletek megjelenését, hatásuk növelése érdekében, politikai döntéshozók, kormányzati tagok, parlamenti képviselők, akadémikusok, tanári szervezetek és szakszervezetek képviselői, valamint újságírók részvételével megszervezett szimpóziumok követik.

E sorozatban jelent meg 2000-ben az Egyesült Államokban élő *Harry Brighouse* brit politikai filozófusnak, a Wisconsin Egyetem professzorának az oktatásügy és a liberalizmus kapcsolatát vizsgáló írása (*Educational Equality and the New Selective Schooling – Oktatási egyenlőség és az új szelektív közoktatás*). *Christopher Winch*, a PESGB elnöke a röpiratok tágabb értelmezése, alaposabb megvitatása okán *Key Debates in Educational Policy* (Kulcsfontosságú viták az oktatáspolitikában) címen indított sorozatot azzal a céllal, hogy a filozófiai megközelítésű írásokat más tudományterületek képviselői számára is elérhetőbbé tegye.

A sorozat harmadik kötete, recenzióink tárgya, Brighouse említett művének ismételt értelmezése. A 2010-ben megjelent szerkesztett kötetben Brighouse mellett *Kenneth Howenak*, a Coloradói Egyetem neveléstudomány professzorának, *James Tooley-nak*, a Newcastle-i Egyetem oktatáspolitika professzorának állásfoglalását, valamint a szerkesztő, *Graham Haydon-nak* – kinek gondolatai mentén készült jelen írás is –, a Londoni Egyetem nevelésfilozófusának elő- és utószavát olvashatjuk az esélyegyenlőség és az oktatáspolitika kapcsolatáról. A 140 oldalas, keretes szerkezetű kötet szerzőinek mindegyike két cso-mópont vizsgálata köré épít fel mondanivalóját: a meritokrácia és a leghátrányosabb helyzetűek (*the least advantaged*) elveit elemzik, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság oktatáspolitikáját veszik górcső alá az esélyegyenlőség és a társadalmi igazságosság szempontjából.

Howe vitairata pontosan követi Brighouse gondolatmenetének szerkezetét, ősszéjét a két szerző azonos kérdések mentén fogalmazza meg: Hogyan járulnak hozzá az oktatási rendszerek az